

Isten a tudománytörténetben

Alister McGrath: *Dawkins Istene. Gének, mémek és az élet értelme*

Van-e Isten? Ha van, akkor milyen? Mi az élet értelme? Ezek a kérdések gyakorlatilag minden gondolkodó embert megtalálnak élete folyamán. Két természettudós, Richard Dawkins és Alister McGrath is feltette magának ezt a kérdést, az előbbi arra a véleményre jutott, hogy nincs Isten, míg az utóbbi arra, hogy van.

Hogy McGrath kötete meg akarná győzni olvasóját Isten létéről? Határozottan nem! Sem hitszónok nem akar lenni, sem pedig a tudomány érveivel nem hozakodik elő, hiszen tudja, hogy Isten létét, vagy nem létét bizonyítani tudományos módszerekkel végérvényesen és megbízhatóan mindeddig nem sikerült. Nem is kívánja sem istenhívővé, sem pedig ateistává tenni olvasóját. „Ennek a könyvnek az a célja, hogy vitára sarkalljon, és lezárja a tudomány és a vallás viszonyáról azt a gyakorta megbízhatatlan számadást, amelyet Dawkins élénk tár.”

Dawkins számos tanulmányában hangot adott ugyanis véleményének, amely szerint Charles Darwin 1859-ben kiadott, *A fajok eredete* című munkáját a szellem-történet éles cezúrájának tartja, amely elválasztja az emberiség gyermekkorát a felnőttkortól. Dawkins számára Darwin evolúcióelmélete több pusztán tudományos elméletnél, világképet jelent, amelyben Istennek nincs „hasznos szerepe”, ezért léte fölösleges. Szembe állítja a vallást a tudománnyal, amit azzal indokol,

hogy a tudományt bizonyítható tételek gyűjteményének tartja, míg a vallást a vakhit és a megtévesztés által táplált irracionális felfogásnak.

McGrath Dawkins elméletét elemzi, bírálja, amit nem pusztán széleskörű biokémikusi ismeretei, hanem teológus képzettsége is kiválóan segít. Művében nem Dawkins termé-

szettudományos elméletét vizsgálja meg, hanem azt a „felépítményt”, amit az evolúcióelméletre alapozott. A hatalmas ívű vitairatban McGrath tehát nem a darwini evolúcióelmélet megcáfolására vállalkozott. Plusz többletet ad ennek a vitának, hogy Dawkins gyakorlatilag minden lényeges elemet felhozott Isten létezésére ellen, amit az ateisták fel szoktak vonultatni, s amit a bíráló logikusan megcáfol a kötetben.

A szerző hangvétele mindvégig tárgyilagos maradt, amihez talán az is hozzájárult, hogy a szerző maga is ateista volt ifjúkorában. Dawkinst méltó vitapartnernek tartja, elismeri érdemeit stílusát tekintve, amit az ismeretterjesztő irodalomban kiválóan kamatoztatott. McGrath is bevallottan ismeretterjesztőnek szánt művel válaszolt, ezért a nyelvezete, tematikája világos, jól követhető, mi több élvezetes, de igényes és nem lebutított változata egy tudománytörténeti, tudományfilozófiai szakszövegnek. Módszere egyébként érveléstechnika tanítására és elsajátítására is kiválóan alkalmas akár a témától függetlenül is,

hiszen a premisszák és konklúziók halmazából következetes szillogizmusok születtek.

McGrath alapállítása az, hogy a természettudományból nem következik sem az ateizmus, sem a kereszténység. Írásában szépen vezeti le, hogy a Dawkinsnál világképpé vált darwinizmus igazolásához a tiszta biológia határain messze túlmutató érveket kellett segítségül hívni. Ateista és keresztény tudóstársaihoz hasonlóan lényegtelennek tartja Isten létezése szempontjából, hogy az evolúciót lehet-e Istennel magyarázni, vagy sem. Másfelől az evolúcióelmélet bizonyításához sem szükséges Isten létezését elemezni. Mindezek miatt fordulhatott elő, hogy maga Darwin sem lett ateista evolúcióelméletétől, sőt számos tudós és teológus is elfogadja az evolúció és Isten létezését.

A kötet olvasása során tapasztalhatjuk, hogy a szerző már itt az elején mindent eldöntő csapást mért ellenfele álláspontjára. A többi bírálatát is következetesen és érdekesen elmondja, de ezt a szellemi csúcspontot nem szárnyalja túl, hiszen ezt is elegendőnek érezhetjük. Nézzünk meg azért néhány további lényeges megállapítást.

Dawkins gyermeket dolognak tartotta a hitet, amit a tudomány embereinek el kellene vetni. McGrath erre a saját életútjával támasztotta alá, hogy éppen a tudása bővülésével, mélyülésével sok ember felnőttként válik hívővé. McGrath egyébként az ateizmust is egyfajta hitnek tartja, mivel Dawkins sem tudta bebizonyítani, hogy nincs Isten. Véleménye szerint a tudományos bizonyítékok helyett Dawkins saját ateista szemléletére támaszkodott, nem pedig egzakt bizonyítékokra, amint azt a természettudománnyal foglalkozó műveiben tette.

McGrath látja Dawkins retorikájából a személyes, nem az általa művelt tudo-

mányból fakadó ateista meggyőződést. Az elfogultság lenyomatának tartja, hogy Istent a negatív képzeteket keltő „elmevírusnak” értékelte, holott egyébként tudományos kutatások igazolták a hit és az egészség közötti pozitív kapcsolatot. Dawkins úgy gondolta, hogy az emberek nem azért hisznek Istenben, mert a létezésén elgondolkodtak, hanem azért, mert a génhez hasonlóan működő kulturális replikátort – az általa kitalált fogalommal élve – a mém fertőzte meg. McGrath értelmetlennek és rossz analógiának tartotta, hogy Dawkins a gén mintájára az eszmék fejlődéstörténetébe bevezette a mém fogalmát. Van egyébként ateista-mém is? – teszi fel a kérdést.

Számos tudományos elméletet idővel el kellett vetni, újat kellett helyette alkotni, vagyis a tudományos elméletalkotás időleges. Hogyan gondolja Dawkins ennek fényében, hogy a talán időleges tudományos elméletre alapozhatja a bizonyítást? – kérdi McGrath. Szerinte Darwin a XIX. században nem a vallással, hanem az egyház szűk csoportjával találta szemben magát, s Dawkins ezért főlegesen támadta nagy erővel e csoport által képviselt, a teológiában idejétmúlt nézeteket. A régmúltban, de napjainkban is a keresztény teológusok döntő többsége azt a nézetet vallja, hogy „az Isten, aki a gondolkodás képességével teremtette meg az emberiséget, elvárja, hogy ezt a képességet használjuk fel a világ felderítésére és leírására.”

Alister McGrath könyvét tehát azoknak ajánlom, akik színvonalas ismeretterjesztő könyvből akarják megismerni és megérteni nem csupán a tudósok istenképét, a tudománytörténet vagy a természettudomány és Isten kapcsolatát, hanem „a tudás és megértés szenvedélyét”. Izgalmas élményt nyújthat ez a kötet azoknak az ateistáknak és istenhívőknek, akik kíváncsiak egymás véleményére,

mert ahogy McGrath írta: „Bizonyos vagyok benne, hogy mindannyian nagyon sokat tanulhatunk egymástól, ha jóindulattal és pontosan vitázunk.”

A kötet angol nyelvű eredetije 2005-ben jelent meg. A színvonalas magyar fordítást Dr. Both Elődnek köszönhet-

jük meg, míg a kiadását a pozsonyi székhelyű Kalligram kiadónak. Nem utolsósorban pedig dicséretre érdemes Hrapka Tibor nagyon látványos és elegáns borítóterve.

(Kalligram, Pozsony, 2008)

ORBÁN GYÖRGY JÁNOS

A paradigmaváltás gyümölcse?

Matyikó Tibor: *Vallomás a természetről ecsettel és ceruzával*

Furcsa könyvet tartok a kezemben, illetve nem annyira könyv, hanem album, csupa rajz, és festményreprodukciókkal teli oldalak, szöveg nélkül. Azt gondolom, Matyikó Tibor kiadványa egy tipikusan ezredfordulós jelenség Közép-Európában. A technika egyre több embernek ad lehetőséget vágjai, szenvedélyei önkifejezésé alakítására, megvalósítására. Ez jó, még akkor is, ha sok olyan mű is keletkezik, amelyek nem érhetik el céljukat, tartalmi, formai színvonaluk miatt. Nagy kérdés, ki kinek és milyen eszközzel közöl, közvetít információt, esztétikai élményt, paradigmaváltással küszködő világunkban.

A szerző a prepozícióban jelzi, hogy nem pillanatnyi ötlet, hanem gyermekkorától alakuló, az erdő élővilágához, vadon élő állataihoz való emocionális habitus eredményét tartjuk kezünkben. A mintegy másfélszáz alkotást felsorakoztató válogatás számos darabján ér-

zódik ez a töltés. Valóban meglepően kedves – *Vakaródzó vadmalac, Mormota őrszem, Tere-fere* (mezei verébfiókák) –, sokszor érdekes szakkönyvbe illő madár és állatképei semmi másról nem beszélnek, mint szakmai és érzelmi kötődésről. Schäffer Erzsébet, neves, utazó-újságírónk ajánlása is – „a szívével

lát” – erre hívja fel figyelmünket. Helyén is lenne a dolog, ha az eredeti képeket látnánk kiállításon, galériában, avagy egy alkotóművész életművét összegző művészettörténeti kiadványát olvasnánk képi illusztrációkkal. Azonban itt nem igazán képzőművészeti albumról, nem hazánk természeti kincseiből prezentáló kiadványról, nem üzleti vállalkozásról van szó, s még csak a ma oly divatos „gift”-kiadványról sem. Hanem megpróbálja ötvözni valamennyi elvárást. Bizonyára volt ebben szerepük a nagy létszámú támogatóknak is, akik bizony nem mindig hallgatják el kívánalmaikat, önzetlen mecenatúrájuk ellentételeként.

Különösen nem a kiszolgáltatott, első kiadványukkal küszködőkkel szemben. Az ilyen méretű és anyagú, a reprodukciók igényesebb színes nyomtatását megkívánó könyv igencsak jelentős anyagi támogatást sejtet. Egy kicsit soknak tűnik a kívánt cél, mint ahogyan nem igazán derül ki számomra a rövid bemutatkozás – kiállítási katalógusba illő – angol és német nyelvű fordításának funkciója sem. Feltételezem, a szerző saját megfontolása, egy későbbi életszakasz felvezetése az ok. Kissé zavaró a képanyag összeállításának homályos koncepciója is. Nincs benne különösebb tematikai logika, talán nem is szükséges, ha a felsorakoztatott rajzoknak festményeknek egységes az esztétikai színvonal. Itt azonban szokatlan különbségeket találunk. A kortárs képzőművészetben elfogadott technikai eszköz a fénykép felhasználása, átültetésének lehetősége a műalkotásokba, hiszen már a XIX. században, Munkácsy is méltó módon alkalmazta megrendelése nagy számának gyorsabb megoldására. Sokan élnek vele ma is, s nem csak a hiperrealizmus elkötelezettjei. A tartalom indokolhatja ezt a részletgazdaságot. Azonban mindkét esetben a festői mondanivalót segítik ezek a megoldások, ebben a kiadványban viszont, „csupán” esztétikai funkciónak tűnik felhasználásuk. Ugyanakkor a közbeszúrt tájképek elnagyolt, itt-ott esetleges ecsetvonásokkal létrehozott színfoltjai akarva-akaratlanul jóval monumentálisabb felfogást tükröznek – *Erdei rét tavasszal*, *Őszi rakodó az erdőn*, *Cserfák ősszel*, stb. – és naturalizmussá szegényítik a pontosan megfestett-rajzolt fényképalapú ember-, állat- és madárbrázolásokat. Pedig utóbbiak, akár egy külön madártani kiadvány méltó illusztrációi lehetnének, mintsem önálló műalkotások. Gondosságuk ellenére zavarják az egységes album érzetét.

Mégis örülök, hogy kezembe került ez a könyv, mert valami egészen új dologról tanúskodik. A nyomtatásban résztvevőkön kívül teljes mértékben egyéni munkának tűnik. Olyannak, amiből az utóbbi tíz-tizenöt évben egyre többet lehet találni a magyarországi könyves standokon, árusok kollektívában. Egy tipikus magánkiadvány jó kivitelben. Bátorság kell hozzá, hogy egy ember vállaljon fel olyan feladatokat, célokat, amelyben keveredik szakértelem, elkötelezettség, autodidakta szerkesztői ambíció és hit a meggyőző hatásban.

Az információrobbanástól szédelgő átlagember csak kapkodja a fejét a médián keresztül ömlő, első pillanatra profinak látszó, technikailag tökéletes kivitelezésű „műalkotásoktól”. Nem tudjuk hány szakértő, referens, cégalkalmazott kezén átfutott munka veszi értelmét, válik hókuszpókusszá, a kulturális-esztétikai célból gazdasági – tömegigényt kielégítő és fizetőképes keresletet biztosító – bevételt növelő eszközzé. Gondoljunk a „fejlett világ” gyakran tragikomikus sztárkultusz jelenségeire. Ebben az esetben nem önajnározásról, megélhetési célú fércmunkáról van szó, hanem egyéni elkötelezettségről, egy egységesebb világról való hittről bizonykodó, a maga esetlegességeit vállaló ember munkáját tanulmányozhatjuk. Nyilván megvan benne az ambíció, hogy ezzel a művel is nyomot hagyjon a világban, ám elszántságának motívuma az őszinteség. Ezt az értéket felerősíti a Palóc tájhoz való kötődés és a hazai vadvilág különleges – nem turisztikai célú – esztétikumára való ráfigyeltetés szándéka. Valós és hasznos útnak tartom az ilyen módon megnyilatkozó egyéni hitvallást a papíralapú médiumok átalakulásában. Bízom benne, hogy lesz folytatás.

(Matyikó Tibor, Eger, 2008)